

**Josef Bernard (ed.), Tomáš Kostelecký,
Renáta Mikešová, Jiří Šafr, Martin
Šimon, Lucie Trlifajová, Jakob Hurrle:**
*Nic se tady neděje... Životní podmínky
na periferním venkově*
Praha, Sociologické nakladatelství (SLON)
2018, 244 s.

Jestli hledáte informace o venkově nebo sociální exkluzi v jejich nesčetných podobách, pak by pro vás měla být volbou publikace autorského týmu vedeného Josefem Bernardem, vydaná pod taktovkou Sociologického nakladatelství (SLON). Záměrně používám spojkou „nebo“, protože publikace je bohatým zdrojem informací k oběma těmto konceptům. I když je hlavním nosným tématem problematika periferního českého venkova, autoři a autorky této publikace budují mosty i do konceptů trhu práce, příjmové distribuce, školství a vzdělávání, životních podmínek nebo stále aktuálních debat o rodinách a péči o děti. To bych ráda vypíchla již úvodem, protože je dost pravděpodobné, že při snaze získat informace k těmto tématům nebude právě kniha o venkově obvykle naší první a často ani druhou volbou. A to je krátkozraká strategie, která by sociology a socioložky trhu práce, rodiny nebo vzdělání mohla připravit o kus inspirativního čtení.

Publikace *Nic se tady neděje...* je rámována jako dialog s klasickým textem Jiřího Musíla a Jana Müllera „Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze“, který vyšel na stránkách *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* v roce 2008 (44 (2): 321–348). Staví na jeho východiscích, rozšiřuje je a modernizuje pro současný český venkov. Kniha má sedm autorů – vedle editora Josefa Bernarda, je v týmu i Tomáš Kostelecký, Renáta Mikešová, Jiří Šafr, Martin Šimon, Lucie Trlifajová a Jakub Hurrle. Zastoupeny jsou tak pohledy sociálně geografické, sociologické i sociálně antropologické. Každá z dvanácti kapitol má svůj autorský subtým, jehož složení kapitolu od kapitol vy-

riuje, ale oproti běžným výzkumným sborníkům se zde jedná o skutečně editovanou monografii, kdy je patrný dialog mezi jejími jednotlivými částmi. To je dáno jednak společným datovým základem, ale svoji nepochybnou zásluhu na tom má i osoba editora, který se tématu venkova věnuje dlouhodobě a má v rámci něj své jasně definované cíle.

Začíná být dobrým zvykem českých sociálních věd opírat se o vícezdrojové datové prameny. Jsem zastáncem toho, že ve zcela ideálním případě bychom se měli pohybovat v kruhu, který je vystavěný z následných, či dokonce v čase částečně se překrývajících a střídajících kvalitativních a kvantitativních postupů a metodologií. Snad nejsem jediná, která si po provedení kvalitativních rozhovorů klade otázku, nakolik je právě zaznamenaná zkušenost prevalentní v dalších vrstvách společnosti, a naopak nad tabulkou 5 × 5 zvažuje, co vlastně odráží v žité zkušenosti aktérů. Možnost kombinovat různé datové zdroje je velkým vědeckým požehnáním, zejména pokud autoři umí využít potenciálu obojího, což publikace k perifernímu venkovu umně předvádí. Kromě rozhovorů, provedených se 75 informanty v pěti regionech, stojí prezentované výsledky i na třech originálních dotazníkových šetřeních různé velikosti, rozsahu a typu sběru, na sekundární analýze šetření EU-SILC (Evropské šetření příjmu a životní podmínek) a velkém počtu administrativních dat kombinovaných s výsledky Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011. Tato poslední jmenovaná data byla společně s vlastním měřením lokalizačních dat služeb (zaměstnavatelé, školy apod.) použita pro definici periferního venkova.

Ne že by snad v českém prostoru bylo definic a typologií venkova málo. To spíše naopak, konsenzus, jak venkov vymezit, stále ještě hledáme, ale Josef Bernard zde samozřejmě využil možnost vytvořit si vlastní mapy k identifikaci prostoru, který bude poskytovat nejlepší východiska pro sledování životních podmínek v mikroregi-

onech, jež vykazují znaky perifernosti v širším než striktně geografickém smyslu slova, a navíc budou odrážet vícerozměrný charakter perifernosti či sociální exkluze, která se s periferností může – a pravděpodobně bude –, ale také nemusí, vázat. Vzhledem k mé vlastní, sociálně-gerontologické expertize se ale nelze nepozastavit nad tím, jak všechna mně známá vymezení venkova využívají vlastně výhradně indikátorů, které se více či méně vážou na trh práce a/nebo životní styl populace v tzv. produktivním věku. Seniorská populace představuje i více než třetinu populace v ČR, a přesto se jejich potřebám a specifickým životního stylu mimo specializované obory věnuje jen minimální pozornost. Opak přitom platí, je-li vnímána potřeba rozdmýchat nebo alespoň posílit paniku z demografie, v rámci které je s oblibou pracováno s vybranými věkovými skupinami jako s reprezentací všeho „zlého“. Bohužel i recenzovaná monografie používá obraty jako „profit z populačního růstu“ nebo „trápení z nedostatku mladých lidí v regionu“, a podíl seniorní složky obyvatel je zmiňován jako indikátor perifernosti („přestárlá území“). Nechci autory snad obvinít z ageismu, ale zdá se, že vymanit se z pojetí dvojího standardu, resp. dvoukolejnosti kvality, s kterou percipujeme dvě různé, ale integrální části životní dráhy, je přece jen obtížné. O to vzácnější a cennější je poctivá a na datech založená snaha autorského kolektivu poukázat na alespoň mimověkovou rozmanitost forem perifernosti a jejich vzájemné (ne)překrývání se ve fyzickém prostoru (čti: na mapě). Slovy samotných autorů, publikace totiž uvažuje „o existenci několika samostatných dimenzí perifernosti, jež mají navzájem odlišné prostorové vzorce a odlišují se od sebe formou převládajícího sociálního znevýhodnění“ (s. 51). Moje výtky na latentní ageismus je možná ne zcela férová i z toho titulu, že autoři jsou vedeni právě snahou odvést pozornost od běžně používaných, jednodimenzionálních pojetí perifernosti a sociál-

ní exkluze k realističtějším, multidimenzionálním modelům.

Témata venkova i sociální exkluze jsou paradoxně sama o sobě relativně marginální, periferní. Říkávám tomu urbánní hegemonie, která vládne sociální a veřejné politice, kultuře i veřejným diskurzům, nezřídka i samotné sociologii, a která symbolicky, diskurzivně i skrze reálnou absenci heterogenních řešení tlačí venkov do minoritního postavení ošklivého káčátka. Toto příslowéčné káčátko my „urbanites“ pak buďto trpíme, nebo se jej – vedeni pygmalionským drivem –, snažíme převychovat k obrazu svému. Několik příkladů za všechny: Při pohledu na nedávné politické události, venkov je stále vnímán a prezentován jako jednotlý, uniformní, zpátečnický a zaostalý. Krátké komuniké UNECE k doporučeným opatřením ohledně stárnutí ve venkovských regionech hovoří v tom smyslu, že všichni mají právo na stejnou kvalitu života jako senioři ve městech, což implikuje, že právě městská kvalita života by snad měla být vyšší a že městská „kvalita“ je to, na co bychom se měli snažit aspirovat (srov. „Older Persons in Rural and Remote Areas.“ *UNECE Policy Brief*, 2017, No. 18, s. 1). A před nějakým časem to implikoval i text jakési reklamní tiskoviny, která v mé schránce propagovala stavební spoření: „Dlouhodobé prognózy říkají, že se obyvatelé stále více stěhují do těsné blízkosti měst, stále větší oblibu mají také samotná městská centra. Tyto lokality nabízejí dobrou dostupnost... a vysokou kvalitu života.“ (Tiskovina společnosti Modrá pyramida)

I sám editor recenzované monografie má potřebu reflektovat ve svém medailonku v závěru publikace, že se snaží „ukázat, že výzkum života na venkově je podobně inspirativní jako studium měst“ (s. 235). Zároveň na prezentovaných datech ukazuje, že i přes sledované problémy, identifikované v různých kontextech, nemusí být tyto provázeny i subjektivně nižší kvalitou života, a že naopak indikátory běžně vníma-

né jako antimarginalizační mohou v nesprávné kombinaci přinášet sociální vyloučení. Tato debata tak přispívá i k úvahám o definici společenské „normality“, otevřeně i jen tak mezi řádky diskutuje problematiku (s)potřeb(y) a vědecky bezpečně argumentuje, že vedle principu kumulativního znevýhodnění mohou omezení vyplývající ze života v periferiích dopadat tíživěji na obyvatele s většími zdroji, vzděláním a ambicemi. Tímto přístupem tak provádí nutnou relativizaci ustrnulých konceptů sociálního vyloučení jako něčeho, co se děje „jim“.

Právě z těchto důvodů se mi zdá naprosto klíčové, že texty, které rozlišují heterogenitu venkova a které datově podloženě, bez emocí, stereotypizace a nepatřičné generalizace hovoří o problémech, se kterými se potýká část populace žijící na precizně definovaném periferním venkově, patří do zlatého fondu české sociologie, stejně jako do povinné četby policy makerů a osob veřejně činných vyjadřujících se k problematice. Sama jsem totiž byla svědkem, když podle kolektivu autorů nesprávné vnímání venkova jako plošně se vyliďňujícího sklouzlo do postoje „vždyť se to vyliďňuje, tam nikdo nežije, už nám to nestojí za to, abychom tam poskytovali nebo plánovali nějaké služby“. I proto věřím, že publikace k tématu vnitřních periferií má velký potenciál informovat nejen sociology a sociální geografy, ale díky správné míře analytických detailů i širší odbornou veřejnost.

Lucie Vidovičová

David Hána, Yvona Kostecká: *Domácí vzdělávání v kontextu evropských vzdělávacích systémů*

Praha, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta 2019, 308 s.

Kniha je výsledkem badatelské činnosti autorů podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci grantu „Domácí

vzdělávání – fakta, analýzy, diagnostika“. Text je uveden citací otázky vznesené zahraničními odborníky, zda „nenastal čas pro lepší harmonizaci politik týkajících se domácího vzdělávání“. Hána a Kostecká uvádějí (s. 236), že se přiklání k tomu, aby byl v evropském prostoru nalezen konsensus v určité harmonizaci politiky ve vztahu k domácímu vzdělávání. Zároveň ale sami připouštějí limity, které poukazují na velkou diverzitu evropských vzdělávacích systémů ve vztahu k domácímu vzdělávání. Již vzhledem k tomu, že samotné klíčové termíny jako *povinná školní docházka* a *povinné vzdělávání* bývají často zaměňovány a vykládány různě v kulturním kontextu zkoumané lokality. Dalším limitem hledání společného evropského rámce je také nejednotnost a závaznost dodržování státem stanovených vzdělávacích kurikul. Text tedy spíše vyznívá jako vysvětlení rozdílů mezi institucemi, které povolují domácí vzdělání napříč Evropou.

Domácí vzdělávání slouží jako alternativa k tradičnímu školnímu vzdělávání. Zahrnuje přístupy, kde jsou děti individuálně vzdělávány svými rodiči nebo vybranými učiteli – obvykle doma, ale stále častěji také v komunitních školách. Na celém kontinentu lze nalézt poměrně různorodé spektrum přístupů k domácímu vzdělávání – od úplné liberalizace státem, jako je tomu ve Velké Británii, a nezasahování do něj až po přísný zákaz domácí výuky s trestem odnětí svobody za nedodržení (Německo). Navzdory relativně nízkému procentu doma vzdělávaných dětí v kohortách školního věku lze obecně pozorovat rostoucí popularitu tohoto typu vzdělávání po celé Evropě. Od devadesátých let stále více států zavádí právní předpisy upravující domácí vzdělávání, ale i přesto v některých zemích tato forma vzdělávání dosud nebyla právně umožněna.

Kniha je rozdělena do 11 kapitol. První kapitola obsahuje definici domácího vzdělávání a popisuje jeho historický vývoj a širší kontext, čímž vytváří základ pro sys-